

شورای سیاستگذاری حوزه‌های علمیه خواهران

مرکز مدیریت حوزه علمیه خواهران

معاونت پژوهش

استان اصفهان الحاقی به قم، آران و بیدگل، موسسه آموزش عالی حوزوی

حضرت زینب کبری (سلام الله علیها)

عنوان:

گونه شناسی روایات تفسیری سوره های توحید، ناس، فلق، کافرون و تبیین آموزه-

های آنها

استاد راهنما:

سرکار خانم فاطمه مرشدی بیدگلی

نگارنده:

معصومه شعبانی

سال تدوین:

۱۴۰۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم

این اثر ناچیز تقدیم به دردانهٔ عالم امکان حضرت زهرا (سلام الله علیها)

و

قطب عالم امکان حضرت حجت ابن الحسن، صاحب العصر و الزمان

(عجل الله تعالی فرجه)

مرکز بین‌رئوس‌های علمی و فرهنگی

تقدیر و تشکر

سپاس و ستایش مر خدای را جل و جلاله که آثار قدرت او بر چهره روز روشن، تابان است و انوار حکمت او در دل شب تار، درفشان. آفریدگاری که خویشتن را به ما شناساند و درهای علم را بر ما گشود و عمری و فرصتی عطا فرمود تا بدان، بنده ضعیف خویش را در طریق علم و معرفت بیازماید.

به مصداق «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» بسی شایسته است از استاد

سرکار خانم فاطمه مرشدی بیدگلی که با کرامتی چون خورشید، سرزمین دل را روشنی بخشیدند و گلشن سرای علم و دانش را با راهنمایی های کار ساز و سازنده بارور ساختند؛ تقدیر و تشکر نمایم.

مرکز پدیدآور حوزه های علمی و فرهنگی

چکیده

قرآن کریم کتاب هدایت تمام بشریت است و پاسخگوی مشکلات پیش‌روی بشریت در عصرهای مختلف است که نیاز به تبیین دارد. بعد از خود قرآن که بعضی از آیات بیان‌کننده بعضی دیگر از آیات هستند، روایات معصومین (علیهم‌السلام) نیز تبیین‌کننده و شرح‌دهنده بعضی از مجملات قرآن است. روایات بیان شده از آنها در موضوعات مختلف از قبیل تفسیر آیات، بیان احکام، شأن و سبب نزول و... بیان شده که برای بهتر استفاده کردن از آنها باید دسته‌بندی شوند. منظور از گونه‌شناسی، تقسیم روایات تفسیری از جهت مواردی چون تبیین و توضیح واژه و جمله، فضای نزول، سبب و شأن نزول، بیان مصداق، تبیین معنای باطنی می‌باشد. در این پژوهش سعی شده است با ذکر گونه‌هایی از روایات رسیده از معصومین (علیهم‌السلام) ذیل سوره‌های چهار قل (توحید، فلق، ناس، کافرون) و با مراجعه به کتب تفسیری و روایی و بررسی روایات موجود در آنها با روش توصیفی - تحلیلی، گونه‌های روایات تفسیری این سوره‌ها و آموزه‌های اعتقادی و اخلاقی آنها بررسی گردد. بنابراین تحقیق حاضر با هدف بررسی روایات تفسیری ذیل سوره‌های چهار قل طبق دسته‌بندی منتخب که به سه رویکرد نقلی و تفسیری تحلیلی و رویکرد تأویلی نظر دارد، هم گونه‌شناسی روایات تفسیری و هم بیان مضامین اعتقادی و اخلاقی وارده در این سوره‌ها را مورد بررسی قرار دهد. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که روایات رسیده از معصومین از زوایای گوناگون به آیات نظر داشته و به بیان مراد آیه می‌پردازند. گونه‌هایی که رویکرد نقلی دارند به بیان معنای لغوی تبیین واژه و ترسیم فضای نزول و سبب نزول و شأن نزول و اخبار گذشتگان و آیندگان پرداخته و روایات با رویکرد تفسیری و تحلیلی به روایات تبیینی و روایات تفسیر ظاهر و روایات مخصص آیات عام و روایات مقید آیات مطلق و روایات تمثیلی؛ و روایات با رویکرد تأویلی به بیان مصداق و روایات جری و تطبیق و روایات تأویلی (بیان معنای باطنی) می‌پردازد. در باب آموزه‌های اعتقادی سوره‌های توحید و کافرون که به توحید ذاتی، افعالی، توصیفی و عبادی پرداخته‌اند و سوره‌های فلق و ناس مباحث اخلاقی که جنبه‌ی سلبی دارند از جمله پرهیز از حسادت، پرهیز از وسوسه‌گری، پرهیز از جادوگری و پرهیز از چشم زخم و پرهیز از شرارت را در بردارند.

کلمات کلیدی: گونه‌شناسی، روایات تفسیری، چهار قل، توحید، ناس، فلق، کافرون.

- (۳۲) آخوند خراسانی، محمد کاظم، کفایه الاصول، قم: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، ۱۴۰۹ق.
- (۳۳) آخوند خراسانی، محمد کاظم، کفایه الاصول، قم: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، ۱۴۰۹ق.
- (۳۴) بحرانی، سید هاشم بن سلیمان، البرهان فی تفسیر القرآن، قم: مؤسسه بعثه، ۱۳۷۴ ش.
- (۳۵) تفتازانی، سعد الدین، شرح المقاصد، قم: شریف رضی، ۱۴۰۹ق.
- (۳۶) جرجانی، سید شریف، شرح المواقف، مترجم: محمد علی خالیدیان، گرگان: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد گرگان، ۱۳۹۵.
- (۳۷) الجوهري، أبو نصر، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربية، بيروت: دار العلم للملايين، ۱۴۰۷ق.
- (۳۸) حسن بن علی، امام یازدهم علیه السلام، التفسیر المنسوب إلى الإمام الحسن العسكري علیه السلام، قم: دار الكتب الإسلامية، ۱۳۷۱ق.
- (۳۹) حسینی زبیدی، محمد مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، چاپ اول، بیروت: دارالفکر، ۱۴۱۴ق.
- (۴۰) خویی، ابوالقاسم، البیان فی تفسیر القرآن، چاپ چهارم، بیروت: دارالزهرا، ۱۳۹۵ق.
- (۴۱) الذهبی، محمد السید حسین، التفسیر والمفسرون، القاهرة: مکتبه وهبه، بی تا.
- (۴۲) راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، چاپ اول، بیروت دار الشامیه، ۱۴۱۲ق.
- (۴۳) الزرقانی، محمد عبد العظیم، مناهل العرفان فی علوم القرآن، چاپ دوم، مصر: مطبعه عیسی البابي الحلبي و شرکاه، بی تا.
- (۴۴) سبجانی، جعفر، أصول الحديث و أحكامه، چاپ سوم، قم: مؤسسه امام صادق(علیه السلام)، ۱۴۲۴ق.
- (۴۵) السيوطی، عبدالرحمن، الاتقان فی علوم القرآن، چاپ اول، لبنان: دارالفکر، ۱۴۱۶ق.
- (۴۶) سیوطی، عبدالرحمن بن ابی بکر، الدر المنثور فی التفسیر بالماثور، قم: کتابخانه عمومی حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، ۱۴۰۴ ه. ق.
- (۴۷) شاه عبدالعظیمی، حسین، تفسیر اثنی عشری، تهران: میقات، ۱۳۶۳ ه. ش.

- (۴۸) شریف، مرتضی، الأمالی، بی جا: منشورات مکتبہ آیہ الله العظمی المرعشی النجفی، بی تا.
- (۴۹) شیرازی، صدرالدین محمد بن ابراهیم، اسفار، بیروت: دار الاحیاء التراث العربی، ۱۹۸۱.
- (۵۰) شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعہ، قم: مؤسسه آل البيت علیہم السلام، ۱۴۰۹ ق.
- (۵۱) طائی، نجاح، تفسیر اهل البيت علیہم السلام، ج ۱۸، قم: دارالهدی لاحیاء التراث، ۱۴۳۹ ق. بحرانی، سید هاشم بن سلیمان، البرهان فی تفسیر القرآن، تهران: بنیاد بعثت، ۱۴۱۶ ق.
- (۵۲) طباطبائی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعہ مدرسین حوزہ علمیہ، بی تا.
- (۵۳) طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات ناصر خسرو، ۱۳۷۲ ش.
- (۵۴) طریحی، فخرالدین بن محمد، مجمع البحرين، چاپ سوم، تهران: انتشارات مرتضوی، ۱۳۷۵ ش.
- (۵۵) طوسی، محمد بن حسن نصیر الدین، کشف المراد، تصحیح حسن حسن زاده آملی، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۰۷ ق.
- (۵۶) طوسی، محمد بن حسن نصیر الدین، کشف المراد، قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۰۷ ق.
- (۵۷) -----، قواعد العقائد، قم: مرکز مدیریت حوزہ های علمیہ قم، ۱۴۱۶ ق.
- (۵۸) عاملی، محمد بن حسین، الوجیزہ فی علم الدرايہ، چاپ اول، قم: کتابفروشی بصیرتی، ۱۳۹۰ ق.
- (۵۹) عبد الرحمن، جلال الدین، الاتقان فی علوم القرآن، چاپ اول، لبنان: دار الفکر، ۱۴۱۶ ق.
- (۶۰) العروسی الحویزی، عبد علی بن جمعه، نورالتقلین، قم: اسماعیلیان، ۱۴۱۵ ق.
- (۶۱) فخر رازی، محمد بن عمر، التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی تا.

- (۶۲) فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، چاپ دوم، قم: هجرت، ۱۴۰۹ق.
- (۶۳) الفیروزآبادی، مجد الدین، القاموس المحيط، بیروت: مؤسسة الرسالة للطباعة والنشر والتوزيع، ۱۴۲۶ هـ.
- (۶۴) فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی، تفسیر الصافی، تهران: مکتبه الصدر، ۱۴۱۵ق.
- (۶۵) قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر القمی، قم: دار الکتاب، ۱۴۰۴ق.
- (۶۶) قمی مشهدی، محمد بن محمدرضا، تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۶۸ش.
- (۶۷) کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی (ط - الإسلامية)، تهران: دار الکتب الإسلامية، ۱۴۰۷ق.
- (۶۸) کوفی، فرات بن ابراهیم، تفسیر فرات الکوفی، تهران: مؤسسه الطبع و النشر فی وزارة الإرشاد الإسلامي، ۱۴۱۰ق.
- (۶۹) مامقانی، عبدالله، مقباس الهدایة فی علم الدراية، قم: موسسه آل البيت (عليهم السلام) لاحیاء التراث، بی تا.
- (۷۰) مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار (ط - بیروت)، بیروت، چاپ: دوم، ۱۴۰۳ق.
- (۷۱) محقق داماد، مصطفی، مباحثی از اصول فقه، تهران: مرکز نشر علوم انسانی، ۱۳۸۷.
- (۷۲) مشکینی، علی، اصلاحات الاصول و معظم ابحاثها، قم: دفتر نشر الهادی، ۱۴۲۸ق.
- (۷۳) معرفت، محمد هادی، التفسیر و المفسرون فی ثوبه القشيب، مشهد: الجامعه الرضویه للعلوم الاسلامیه، ۱۴۱۸ق.
- (۷۴) مغنیه، محمدجواد، التفسیر الکاشف، قم: دار الکتاب الإسلامي، ۱۴۲۴ هـ. ق.

مقالات و سایت

- (۷۵) اکبرنژاد، مهدی؛ محمدی، روح اله، «کنکاشی در مقوله ی شور چشمی، چشم زخم در قرآن و روایات»، تحقیقات علوم قرآن، سال ششم، شماره ۱۲، ۱۳۸۸.
- (۷۶) باقری، زهره، «بررسی سندی، گونه شناسی و آموزه های آیات تفسیری آیه ۵۰ تا ۵۰ سوره مبارکه مومنون»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قم، ۱۳۹۶.

- (۷۷) پهلوان، منصور؛ چینی فروشان، شکوه، «اعجاز قرآن از دیدگاه امیرالمومنین (علیه السلام)»، پژوهشنامه علوی، شماره اول، ۱۳۹۱.
- (۷۸) تقویان، عباس، تفسیر به رای، چیستی و چرایی، مطالعات قرآن و حدیث، شماره ۲، ۱۳۸۷.
- (۷۹) راد، علی، «گونه شناسی احادیث تفسیری از نظریه تا تطبیق»، نیم سالنامه علمی - تخصصی تفسیر اهل بیت، شماره ۱، ۱۳۹۳.
- (۸۰) رستم نژاد، مهدی، «گونه شناسی روایات تفسیری»، مجله حسنا، شماره ۱، ۱۳۸۸.
- (۸۱) شعبان پور، محمد؛ بشارتی، زهرا، «علم غیب امام و اعجاز علمی قرآن در روایات تفسیری، مجموعه چکیده مقالات سومین همایش ملی اعجاز قرآن کریم»، ۱۳۹۵.
- (۸۲) صفری، علی، «بررسی روایات تفسیری سوره آل عمران در مهمترین تفاسیر مآثور شیعه و اهل سنت»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۷.
- (۸۳) عشریه، رحمان؛ رضایی هفتادر، حسن؛ میرزا بابایی، سید مهدی، «هستی شناسی شر در قرآن با تاکید بر میدان معنایی واژگان همنشین»، ذهن، شماره ۷۶، ۱۳۹۷.
- (۸۴) قمرزاده، محسن، «نشست های قرآنی مرکز فقهی ائمه اطهار علیه السلام»، شماره ۲، انتشارات مرکز فقهی، ۱۳۹۸.
- (۸۵) -----، «گونه شناسی روایات نور الثقلین، تحلیل کارکرد ها و پیامد ها»، رساله دکتری، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، دانشکده الهیات و فلسفه، گروه قرآن و حدیث، ۱۳۹۶ ش.
- (۸۶) محبوبی، حسین، «شر و اشرار از نگاه قرآن» پژوهشکده باقر العلوم، ۱۳۹۷.
- (۸۷) مسعودی، عبدالهادی، «تفسیر روایی به روایتی دیگر»، فصلنامه علمی تخصصی علوم حدیث، شماره ۳۵-۳۶، ۱۳۸۴.
- (۸۸) مطهری، مرتضی، «اقسام توحید»، مجله قبسات، زمستان ۸۲ و بهار ۸۳، شماره ۳۰ و ۳۱.
- (۸۹) معصومی، زینب، «گونه شناسی روایات تفسیری سوره هود و آموزه های تربیتی آن»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قم، ۱۳۹۵.
- (۹۰) مهریزی، مهدی، «روایات تفسیری شیعه، حجیت و گونه شناسی»، علوم حدیث، شماره ۵۵، ۱۳۸۹.

۹۱) وحدتی شبیری، سیده زینب، «تحلیل گونه شناسی روایات تفسیری معصومین (علیهم السلام)، فصلنامه حدیث و اندیشه، شماره ۱۵، ۱۳۹۲.

۹۲) الهبداشتی، علی، «مفهوم شر از منظر قرآن کریم»، پرتال جامع علوم و معارف قرآن، مبین، شماره ۶، ۱۳۸۶.

۹۳) <https://www.tebyan.net/QuranIndex.aspx?pid=۲۶۹۲۲۲>

۹۴) حسین انصاریان، توحید افعالی، پایگاه اطلاع رسانی دفتر حضرت استاد حسین

انصاریان، <https://erfan.ir/farsi/۹۷۰۴۵.html>

مرکز پژوهش‌های اسلامی خوارزم